

УДК: 378.011.3-051:373.2]:37.015.31-044.337-04736(045)

ДІАГНОСТИКА ПРОЦЕСУ ОСОБИСТІСНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Х. А. Шапаренко

ORCID 0000-0003-3616-2282

Досліджено проблему діагностики процесу особистісного самовдосконалення. Доведено, що підготовка майбутнього педагога дошкільної освіти має орієнтуватися на особистість, визнання людини найвищою цінністю в суспільстві, а забезпечення умов для особистісного самовдосконалення майбутнього педагога дошкільної освіти є одним із пріоритетних напрямів в освітньому процесі вищого навчального закладу.

Вирішено завдання діагностики на етапі констатувального експерименту: визначення готовності викладацького складу до участі в експерименті та виявлення рівня компетентності в галузі технологій забезпечення особистісного самовдосконалення студентів у вищому педагогічному навчальному закладі; з'ясування виховного потенціалу освітнього процесу педагогічного вишу, зокрема професійна підготовка педагогів дошкільної освіти, позааудиторна виховна робота; самоосвітня, самовиховна та саморозвивальна діяльність майбутнього педагога, спрямованість його на особистісне самовдосконалення; перевірка діагностичних методик, які дозволяють визначити рівень розвитку кожного з критеріїв особистісного самовдосконалення майбутнього педагога дошкільної освіти.

Розкрито програму констатувального етапу експерименту, яка містила у собі відповідні діагностичні методики за кожним критерієм особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти, а саме: потребнісно-мотиваційний (духовні потреби; мотиви самовдосконалення; спрямованість особистості); світоглядно-пізнавальний (знання про структуру, етапи, закономірності, складники особистісного самовдосконалення; світоглядні знання; професійні знання); емоційно-ціннісний (ціннісні орієнтації; конативність; емоційний інтелект); діяльнісно-рефлексивний (уміння особистісного самопроєктування; уміння особистісної самореалізації; саморефлексія).

Ключові слова: особистісне самовдосконалення, педагог дошкільної освіти, діагностика, критерії, показники, освітній процес.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна соціокультурна ситуація, що характеризується якісними змінами ціннісних орієнтацій, зверненням до людської індивідуальності і персоніфікацією стилів життя, а також нова освітня парадигма, орієнтована на гуманістичне бачення освітнього процесу, на ставлення до особистості вихованця як до головної цінності, передбачає готовність педагога до вирішення завдань розвитку власної особистості. У цих умовах об'єктивно зростає потреба в творчому вихователі, здатному до постійного саморозвитку та самовдосконалення, до створення умов для розвитку особистості кожної дитини в різних сферах суспільно-освітньої практики.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Сучасними науковцями вивчені проблеми підготовки студентів до професійного саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення в контексті Європейського виміру, зокрема виявленню умов, методів і засобів професійної підготовки та виховання майбутніх педагогів (Р. Вайнола, С. Грищенко, О. Діденко, К. Завалко, О. Затворнюк, А. Калініченко, В. Коробейнік, О. Орлова, Н. Орішко, Г. Пономарьова, О. Прокопова, Л. Рувинський, І. Скляренко, Л. Смаліус, М. Сметанський, Л. Сущенко, В. Тертична, З. Турияниця, В. Фрицюк, Т. Холостенко, Г. Цветкова, Т. Черкашина, І. Шаповалова, Т. Шестакова та ін.).

Питаннями наукового обґрунтування діагностики в педагогічній галузі займалися О. Байназарова, Б. Бодряков, О. Боднар, Н. Вербицька, Г. Єльнікова, Є. Заїка, В. Кальней, О. Ляшенко, А. Орлова, В. Ракчєєва, Н. Реймерс, С. Шишов та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – розкрити питання діагностики процесу особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти як спеціально організованого спостереження за освітнім процесом шляхом відстеження за певною методикою педагогічних явищ, значень, вибраних для контролю параметрів і зіставлення їх із задалегідь визначеними.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ґрунтуючись на визначенні поняття особистісного самовдосконалення як інтеграційного особистісного утворення, що є компонентом загальної культури особистості студента і характеризується сформованістю як активний творчий процес вивчення суб'єктом самого себе, своїх здібностей, можливостей (самопізнання), свідомої зміни своїх особистісних і професійно значущих якостей (самовиховання), посилення стійкої мотивації особистісного саморозвитку, пізнавальної активності в

опануванні професійної компетентності (самоосвіта) відповідно до вимог майбутньої професії і на основі особистої програми саморозвитку, ми досліджували проблему діагностики процесу особистісного самовдосконалення з точки зору педагогічної науки, розглядаючи її в якості аналізу педагогічних аспектів, які сприяють або гальмують процес особистісного самовдосконалення майбутнього педагога дошкільної освіти в цілісному процесі вищого педагогічного навчального закладу.

Ефективність організаційно-методичної системи особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти у цілісному освітньому процесі педагогічного вишу визначається за результатами двох взаємопов'язаних процесів – діагностики і моніторингу.

Термін діагностика походить від грецьк. *діагносіс* – розпізнавання – процес розпізнавання й тлумачення; взагалі вчення про принципи та методи встановлення діагнозу (Приходько, Вікторов, 2009, с.56).

У загальному сенсі діагностика – особливий вид пізнання, що знаходиться між науковим знанням сутності і пізнанням одиничного явища. Педагогічна діагностика – це процес вивчення (розпізнавання, виявлення, визначення) стану, зміни стану і причин зміни стану учасників педагогічного процесу в результаті їх взаємодії.

Головною концептуальною ідеєю дослідження є положення про те, що підготовка майбутнього педагога дошкільної освіти має орієнтуватися на особистість, визнання людини найвищою цінністю в суспільстві, а забезпечення умов для особистісного самовдосконалення майбутнього педагога дошкільної освіти є одним із пріоритетних напрямів в освітньому процесі вищого навчального закладу. Це обумовлено сучасними завданнями вищої школи, яка передбачає не лише підготовку високопрофесійних компетентних фахівців, а й яскравих особистостей, здатних до саморозвитку, самопізнання, самовдосконалення. Відповідно до концепції, загальними цілями педагогічного моніторингу були визначені: вивчення системи організації процесу особистісного самовдосконалення у педагогічному університеті, вивчення характеру і рівня впливу його особистісно розвивального результату; розробка і реалізація технології особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти; перевірка ефективності розробленої технології.

Головною метою першого етапу діагностики було з'ясування вихідного рівня сформованості критеріїв особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти, визначення відповідних якостей, які характеризують їх як духовну високоморальну, естетично розвинену людину, яким має бути сучасний педагог.

Завданнями на етапі констатувального експерименту стали наступні: визначення готовності викладацького складу до участі в експерименті та виявлення рівня компетентності в галузі технологій забезпечення особистісного самовдосконалення студентів у вищому педагогічному навчальному закладі; з'ясування виховного потенціалу освітнього процесу педагогічного вишу, зокрема професійна підготовка педагогів дошкільної освіти, позааудиторна виховна робота; самоосвітня, самовиховна та саморозвивальна діяльність майбутнього педагога, спрямованість його на особистісне самовдосконалення; перевірка діагностичних методик, які дозволяють визначити рівень розвитку кожного з критеріїв особистісного самовдосконалення майбутнього педагога дошкільної освіти.

Для визначення готовності викладацького складу педагогічних вишів до участі в експерименті та виявлення їх рівня компетентності у забезпеченні технологій особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти була проведена роз'яснювальна робота з викладачами, кураторами академічних груп із метою усвідомлення ними актуальності даної проблеми, її практичної значущості й формування готовності їх до участі в експерименті.

На основі бесід з викладачами, аналізу навчальних і робочих планів підготовки педагогів дошкільної освіти було зроблено наступні висновки:

– підготовка майбутніх педагогів характеризується певною стандартизацією освітнього процесу, збереженням авторитарних способів формування ціннісного ставлення до світу в готовому вигляді, відбувається заміна гуманістичних підходів випадковим набором виховних заходів, що перешкоджають сходженню особистості до духовності на шляху самовиховання, самореалізації та самовдосконалення;

– вища школа здебільшого не зуміла подолати авторитаризм, кардинально змінити філософію та ідеологію виховання, звернутись до інтересів особистості студента, його внутрішнього світу;

– культуротворча функція освітнього простору сьогодні ще не визнається панівною серед пріоритетів професійної підготовки студентської молоді; недостатньо розроблена теоретико-методична, технологічна база виховання духовної культури у студентів, недостатній інформаційний рівень висвітлення освітніх проблем у педагогічній літературі, зокрема методичного характеру;

– спостерігається недостатній рівень технологічної готовності педагогічних кадрів у вищому навчальному закладі до організації процесу особистісного самовдосконалення студентів; викладання професійних дисциплін не передбачає забезпечення процесу творчого саморозвитку особистості;

– на особливу увагу заслуговує організація позааудиторної виховної роботи для складання індивідуального плану самовдосконалення та розробки програми його реалізації.

На наступному етапі був розроблений діагностичний інструментарій процесу особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти, поданий у таблиці 1.

Таблиця 1

Методики діагностики критеріїв особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти

Критерій	Показник	Методики діагностики
1	2	3
Потребісно-мотиваційний	• духовні потреби	Анкета «Духовна культура педагога»; індивідуальна карта самодіагностики «Мій духовний розвиток»
	• мотиви самовдосконалення	Мотиви вдосконалення та особистісного розвитку (модифікований варіант методики О. Бондарчук)
	• спрямованість особистості	Методика Є. Шострома «Опитувальник особистісної орієнтації»
Світоглядно-пізнавальний	• знання про структуру, етапи, закономірності, складники особистісного самовдосконалення	Анкета наявності знань про структуру, етапи, закономірності, складові особистісного самовдосконалення
	• світоглядні знання	Тест Векслера Тест «Визначення загальних здібностей» Г. Айзенка
	• професійні знання	Контент-аналіз, тестові завдання
Емоційно-ціннісний	• ціннісні орієнтації	Методика «Ціннісні орієнтації» за (М.Рокіч) Анкета: «Система ціннісних орієнтацій та очікувань»
	• конативність	Тест-анкета «Я-реальне, Я-зеркальне»
	• емоційний інтелект	Тест-анкета «Емоційна спрямованість» (Б.Додонов); спрямованість особистості (на себе, на спілкування, на діяльність) методика Б.Басса
Діяльнісно-рефлексивний	• уміння особистісного самопроектування	Методика «Діагностика типу поведінкової активності» (І. Вассерман, Н. Гуменюк); діагностика реалізації потреб в саморозвитку за методикою В. Андрєєва, В. Маралова

Продовження табл. 1

1	2	3
Діяльнісно-рефлексивний	• уміння особистісної самореалізації	Методика діагностики здатності викладача до саморозвитку (модифіковано на основі опитувальника Т. Шамової) Методика дослідження професійно-педагогічної спрямованості особистості Н. Кузьміної
	• саморефлексія	Методика «Чи організована ви людина» (в редакції С. Щebetенко); «Здатність до адекватної самооцінки та рефлексивно-аналітичного мислення» методика О. Карпова

Програма констатувального етапу експерименту містила у собі відповідні діагностичні методики за кожним критерієм особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти та передбачала застосування певних методів діагностики.

Метод *besіdi* застосовувався для виявлення та уточнення відомостей стосовно сутнісних ознак особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти. Слід зазначити, що результати, отримані в процесі бесід не піддаються формалізації та статистичній обробці, тому за ними можна лише в загальному вигляді судити про наявність особистісних характеристик.

3 метою уточнення сутнісних ознак процесу особистісного самовдосконалення у різних видах діяльності застосовувався метод *спостереження*, який надав можливість конкретизувати думки й почуття, відносини й мотиви, настанови та інші недоступні для безпосереднього сприймання психічні компоненти, які дають змогу знаходити характерні тенденції процесу особистісного самовдосконалення студентів.

Метод *анкетування* за модифікованими та авторськими анкетами використовувався для вивчення рівнів критеріїв особистісного самовдосконалення, його яскравості, гнучкості та оригінальності думок, настроїв, поглядів, рівня педагогічної компетентності. Цінність застосування анкетування полягала в тому, що окрім одержання інформації про ставлення студентів до процесу самовдосконалення, їх налаштування на організацію самонавчальної та самовиховної діяльності, анкетування уможливило за допомогою опитувальної методики формулювання завдань на забезпечення процесу особистісного самовдосконалення. Це досягалося логікою побудови методики, змістом і композицією питань в

анкети, які налаштовували студентів на організацію самоосвітнього процесу.

Метод *тестування* видався цінним, адже уможливив цілеспрямоване, однакове для всіх досліджуваних обстеження, що організувалося в умовах суворого контролю і відрізнялося простотою, доступністю, точністю, можливістю автоматизації в оцінюванні професійних знань студентів та в об'єктивній оцінці характеристик педагогічного процесу особистісного самовдосконалення.

Метод *психодіагностичних тестів* використано для отримання кількісно-якісних показників особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти. Його специфікою є вимірювальна і оцінна спрямованість, стандартизованість (наявність норм), валідність (метод оцінює саме ту психічну властивість, для вимірювання якої він призначений) та надійність (точність психодіагностичного методу як вимірювального інструменту та стійкість його до випадкових факторів, що уможлиблює відтворення результатів в однакових умовах). Цінним під час проведення психодіагностичних тестів є те, що була створення можливість не лише констатації вихідного рівня особистісного самовдосконалення. Студенти мали можливість отримати інформацію про самого себе, результативність і спосіб (особливості) організації процесу особистісного самовдосконалення.

Метод *експертних оцінок* ми використовували як процедуру отримання емпіричних даних від спеціально відібраних експертів за ознаками їхнього професійного статусу (завідувачі кафедр, викладачі), які надавали необхідну інформацію про особистісне майбутніх педагогів дошкільної освіти.

Аналіз наукових розвідок М. Акімової, Д. Богоявленської, О. Лук, В. Моляко, Я. Пономарьова та аналіз процедури протікання процесу оцінювання освітнього процесу дозволили визначити основні чинники, які забезпечують об'єктивне трактування результатів діагностики процесу особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти: швидкість здійснення розумових операцій студентами під час розв'язання різноманітних діагностичних завдань; складність та спрямування різних типів діагностичних завдань на різні компоненти та показники особистісного самовдосконалення; наявність досвіду студентів у виконанні завдань такого типу; рівень зацікавленості магістрантів у результатах діагностування; особливості психологічного стану респондентів під час діагностування та можливість його впливу на її результати; врахування індивідуальних та вікових особливостей студентів; наявність чи відсутність психологічних подразників під час проведення діагностики та ін.

Узагальнення результатів констатувального експерименту показало, що у переважній більшості студентів виявлено латентний (низький) (30,6%) та виражений (середній) (49,7%) рівень розвитку компонентів особистісного самовдосконалення.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Узагальнюючи результати констатувального етапу дослідження, маємо підстави стверджувати, що в більшості опитуваних спрямованість на процес особистісного самовдосконалення проявляється ситуативно та має нестійкий характер, поєднуючись із загальним незнанням механізмів та принципів організації саморозвивального процесу та зовнішньою привабливістю поняття самовдосконалення без усвідомлення його глибинного змісту. Це свідчить про відсутність усвідомленого прагнення до опанування способами та технологіями особистісного самовдосконалення та значною мірою пов'язано із незнанням або відсутністю розуміння важливості організації процесу самовиховання та самонавчання в процесі професійної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі.

Зауважено відсутність інтересу до дослідницької діяльності, слабкий потяг до творчої педагогічної діяльності. Лише у третини студентів спостерігаються прояви мотивів самовдосконалення, що зумовлюється відсутністю чітких вимог до пошуково-дослідницької діяльності студентів, її формалізмом та недостатнім педагогічним супроводом, або ж навпаки – жорсткими рамками, які обмежують вільне самовиявлення та саморозвиток майбутніх педагогів дошкільної освіти. У студентів відсутні вміння свідомого керівництва психофізичним апаратом, внутрішнього налаштування на проектування самоосвітнього процесу, що призводить до постійного внутрішнього дискомфорту та утруднень у виявленні причин помилок та невдач.

Активізація процесів особистісного саморозвитку та самовдосконалення студента в освітньому процесі вищого навчального закладу буде найбільш успішною за умови актуалізації педагогами діяльності саморозвитку та самовдосконалення в процесі навчання спеціального курсу; впровадження в освітній процес спеціальних технологій, які мають забезпечувати включення майбутнього педагога дошкільної освіти в діяльність по самотворенню та самовдосконаленню в педагогічному процесі, зокрема: ідеї завтрашньої радості А. Макаренка, теорія створення школи радощів В. Сухомлинського, створення ситуації успіху О. Белкіна, організація тренінгів особистісного розвитку, створення

програми особистісного самовдосконалення, технології індивідуалізації навчання і рівневої диференціації (Г. Селевко), навчання на основі індивідуального стилю учіння (О. Александрова, М. Альошина), організацію самостійної роботи студентів (А. Алексюк, Л. Григоренко), Школа особистісного самовдосконалення педагога, позааудиторна науково-дослідницька робота тощо.

Література

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Казань : Издательство Казанского Университета, 1988. 238 с.
2. Орлов А. И. Экспертные оценки: учебное пособие. Москва : ИВСТЭ, 2002. 31 с.
3. Приходько В. В., Вікторов В. Г. Педагогічний контроль у вищій школі : навчальний посібник / Заг. ред. і передмова В. В. Приходько. Д. : Національний гірничий університет. 2009. 150 с.
4. Цветкова Г. Г. Професійне самовдосконалення викладачів гуманітарних дисциплін вищої школи : монографія. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2014. 478 с.

References

1. Andreev, V. I. (1988). *Dialektika vospitaniya i samovospitaniya tvorcheskoy lichnosti [Dialectics of education and self-education of a creative person]*. Kazan: Publishing House of Kazan University (rus).
2. Orlov, A. I. (2002). *Ekspertnye otsenki: uchebnoe posobie [Expert evaluations: study guide]*. Moscow: IVSTJe (rus).
3. Prykhorodko V. V., & Viktorov V. H. (2009). *Pedahohichnyi kontrol u vyshchii shkoli : navchalnyi posibnyk [Pedagogical control in higher school: manual]*. V. V. Prykhorodko (Ed.). D.: National B. Hrinchenko University (ukr).
4. Tsvietkova, H. H. (2014). *Profesiine samovdoskonalemta vykladachiv humanitarnykh dystsyplin vyshchoi shkoly : monohrafiia [Professional self-improvement of teachers of humanitarian disciplines of higher education: monograph]*. Sloviansk: B. I. Matorina Publishing House (ukr).

ДИАГНОСТИКА ПРОЦЕССА ЛИЧНОСТНОГО САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

К. А. Шапаренко

Исследована проблема диагностики процесса личностного самосовершенствования. Доказано, что подготовка будущего педагога дошкольного образования должна ориентироваться на личность, признание человека наивысшей ценностью в обществе, а обеспечение условий для личностного самосовершенствования будущего педагога дошкольного образования является

одним из приоритетных направлений в образовательном процессе высшего учебного заведения.

Решено задание диагностики на этапе констатации: определена готовность преподавательского состава к участию в эксперименте и выявлены уровни их компетентности в отрасли технологий обеспечения личностного самосовершенствования студентов в высшем педагогическом учебном заведении; выяснен воспитательный потенциал образовательного процесса педагогического высшего учебного заведения, в частности профессиональная подготовка педагогов дошкольного образования в позааудиторной воспитательной работе; самообразовательная, самовоспитательная и саморазвивающаяся деятельность будущего педагога, направленность его на личностное самосовершенствование; проверка диагностических методик, которые позволяют определить уровень развития каждого из критериев личностного самосовершенствования будущего педагога дошкольного образования.

Раскрыта программа этапа констатации, которая содержала в себе соответствующие диагностические методики по каждому критерию личностного самосовершенствования будущих педагогов дошкольного образования, а именно: потребностно-мотивационный (духовные потребности; мотивы самосовершенствования; направленность личности); мировоззренческо-познавательный (знание о структуре, этапах, закономерностях, составляющих частях личностного самосовершенствования; мировоззренческие знания; профессиональные знания); эмоционально-ценностный (ценностные ориентации; конативность; эмоциональный интеллект); деятельно-рефлексивный (умения личностного самопроектирования; умение личностной самореализации; саморефлексия).

Ключевые слова: личностное самосовершенствование, педагог дошкольного образования, диагностика, критерии, показатели, образовательный процесс.

DIAGNOSTICS OF THE PROCESS OF PERSONAL SELF-DEVELOPMENT OF THE FUTURE PRESCHOOL EDUCATION TEACHER

Kh. A. Shaparenko

The problem of diagnostics of personal self-perfection process is investigated. It is proved that the preparation of the future preschool education teacher should be oriented on the person, the recognition of the person with the highest value in society, and ensuring the conditions for personal self-improvement of the future preschool education teacher is one of the priority directions in the educational process of a higher educational establishment.

The problem of diagnostics at the stage of the indicative experiment is solved: the determination of the teaching staff readiness to participate in the experiment and the identification of the competence level in the field of the students' ensuring personal self-improvement technologies in a higher educational establishment; clarification of the

educational process` educative potential of the pedagogical higher establishment, in particular, vocational training of Preschool Education teachers, extra-curriculum educational work; self-educative, self-educational and self-development activity of the future teacher, his orientation on personal self-improvement; testing of diagnostic techniques that allow to determine the level of development of each criteria for personal self-improvement of the future Preschool Education teacher.

The program of the experiment indicative phase, which included the appropriate diagnostic techniques for each criteria of future Preschool Education teachers` personal self-improvement, namely: requirement and motivational (spiritual needs, motives for self-improvement, orientation of the personality), ideological and cognitive (knowledge about structure, stages, components of personal self-improvement, ideological knowledge, professional knowledge), emotional and value (value orientations, conativities, emotional intelligence), activity reflexive (the ability to personal self-design, the ability to personal self-realization, self-reflection).

Key words: *Personal self-improvement, Preschool Education teacher, diagnostics, criteria, indicators, educational process.*

Шапаренко Христина Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету дошкільної і спеціальної освіти та історії Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Харків, Україна). E-mail: kristsh@gmail.com

Shaparenko Christina Andriivna – Ph.D., Associate Professor, Dean of the Faculty of Preschool and Special education and History Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy" of Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: kristsh@gmail.com